

A MAGYAR ŐSTÖRTÉNELEM RÉGÉSZETÉRŐL

A NÉPVÁNDORLÁS és a magyar honfoglalás korának régészeti emlékeiben Déloroszországot kivéve egyetlen európai táj sem olyan gazdag, mint Magyarország, s megállapíthatjuk azt is, hogy a részben véletlenek során, földmunkák alkalmával napfényre került, részben ásatások útján felderített régészeti anyag megszólaltatása terén is sok minden történt: kiváló régészeink részletmunkája és összefoglalása már nagy vonalakban elénk vetíti a leletek korának, a népvándorlás és a magyar honfoglalás korának művelődési képét. Ma már túl vagyunk azon, hogy a régészeti leletek csupán mint a történelemlékek képes mellékletei szerepeljenek, feldolgozásukkal a magyar őstörténelmet kutató tudományok új és jelentős forráshoz jutottak hozzá; e leletek ma már nem érdekes furcsaságok, bennük és általuk rég letűnt idők anyagi és szellemi kultúrája éled újra szemünk előtt s nem egyszer magára a régi életre is engednek következtetni.

Természetesen elsősorban a leleteken jelentkező díszek és ábrázolások eredetének kutatása és a tárgyak elkészítésének, a készítő ötvös műhelyfogásainak, eszközkészletének stb. a megállapítása foglalkoztatta a régészeket s az volt a céljuk, hogy az ezekből adódó eredmények alapján a kor történelmi és gazdaságtörténelmi megrajzolásával új tényekkel gyarapítsák a leletek koráról szóló szórványos irodalmi feljegyzéseket. Az is természetes, hogy e kutatás során régészeinket mindenekelőtt a gazdag sírok fémléletei izgatták, azokat igyekeztek feltárni, eredményeiket azokra építették s ez az eljárásuk a maguk szempontjából teljesen helyes is volt. Az időrend és a műveltségi hatások kibogozásakor csak a nemesfém- vagy bronzleletek jöhettek számításba, itt a szegény emberek sírjai semmi támpontot sem nyújthattak. Ezekben egy-két vaskésen, vascsatton, díszítetlen vagy csak egyszerűen díszített eszközön kívül alig található valami. A szegényebb sírok leletei nem függenek a divat változásaitól, azok a mindennapi élethez szükségesek s így hosszú időn át alig változnak. Hogy csak egy ismertebb példát említsek, az avar és a honfoglaló magyar tűzkiűtő acél különböző formáit még ma is használja némelyik öregebb magyar pásztoreMBER s hazánk területén kívül a Balkántól Keletázsiaiig még ma is ez a tűzkésztség. Ugyanígy áll a helyzet a többi tárgyak nagyrésznél is. *Szabó Kálmán* a kecskeméti múzeum nagyérdemű igazgatója például épen a pásztoremberek kezén ma is használatos csontbogózók-ból magyarázta meg az avar sírokban olyan gyakran található hegyes agancsvégek használatát.

Ezeket az eszközöket hosszú tapasztalat csiszolta egykori és mai formájukra s így ezek élete – míg igénylésük megvan – úgy szólván időtlennek mondható és ez az oka, hogy a régészeti időrend meghatározásakor jóformán semmi értékük sincsen. Annál nagyobb

azonban jelentőségük, ha az avar és a magyar nép mindennapi életét kutatjuk. Ha ez a kitűzött cél, akkor szinte azt mondhatnók, hogy ebben a munkában a leggazdagabb aranyleletek és fejedelmi sírok is szinte némák maradnak, a szegény ember szerszámaiból meg lassan kibontakozik a régmúlt idők mindennapi élete.

EGY NÉP mindennapi életét a maga igényeinek megfelelő teljességben éli. Annak az avar vagy magyar pásztorembernek, lovasembernek vagy bármilyen mesterséget űző embernek épen úgy megvolt minden szükséges eszköze és tudása ahhoz, hogy a maga igényeinek tökéletességében oldja meg munkáját, mint akár ma. Így okkal-móddal, megfelelő tárgyi egyezések esetén, a mai népi élet sok esetben jó irányadóul szolgálhat az egykori életmód elképzelésekor. A mai magyar és a még ma is nomád műveltségben élő keleti népek néprajzi anyagában néha az azonosságig menő egyezéseket találunk az ezer év előtti állapotokkal. Félreismerünk azonban a népi műveltség lényegét, ha arra gondolnánk, hogy ezeket a régi eszközformákat és mesterségbeli eljárásokat csupán a megmerevedett hagyomány miatt őrizték meg mai napig. Ezek azért maradtak meg, mert az adott anyagban a kívánt célhoz a lehető legjobbak s így semmi ok sem volt elhagyásukra vagy mással való felcserélésükre. Példaként álljon a magyar nyereg. Ennek szerkezete és készítmódja a honfoglalástól máig jóformán semmit sem változott. Szerkezete az összes mechanikai törvényeket ösztönösen megérző remekmű s nyugodtan egybevethető akár a modern vasbetonkonstrukciókkal is a benne testet öltött szerkezeti elv és kivitel. Ezt az egykor megtalált és tökéletesre csiszolt tárgyat változatlanul őrizték mai napig, mert egyszerűen nem volt ennél jobb, amivel helyettesíteni tudták volna. A katonai nyergek ugyan vasrészekkel helyettesítik néhány részét, azonban a szerkezeti alapelv ezeknél is változatlanul azonos a honfoglaláskorival.

A régészeti leletek azonban nemcsak az egykori, elpusztult tárgyi műveltségről beszélnek, hanem megfelelő módszerekkel néha váratlanul szép dolgokat mondanak el a rokon pusztai népek és a honfoglaló magyarok szellemi életéről és a világról alkotott elképzeléséről. Ebben a munkában is nagy segítségünkre van az élő néphit, amelyik néha évezredes formákban nyilatkozik meg. Egy másik kutatási területről vehetünk példát és hivatkozhatunk a magyar népzene kutatás felfedezéseire. *Bartók Béla és Kodály Zoltán* munkássága nyomán nyilvánvaló lett, hogy a ma is énekelt magyar népdalban évezredes szerkesztési gondolat él és formálja sajátunkká a belészűrődött idegen hatásokat. Így a magyar temetkezési szokások ma is sok olyan vonást őriznek, melyek megfelelőit a pogány magyar sírok feltárásakor találtuk meg. Nem véletlen, hogy épen a temetkezési szokásokat hozom fel példaként; sajnos ugyanis, hogy eddigelé csak temetkezésből származó leletanyagot ismerünk a honfoglalás és a megelőző rokonnépek korából. A sírokból azonban sokmindenre következtethetünk, ha a sírok feltárásakor megfelelő lelkiismeretességgel járunk el, s nem úgy, mint a régebbi ásatások – kevés tiszteletreméltó kivételt kivéve –, amelyek elsősorban szép

tárgyakra vadásztak, kissé erős, de nem jogosulatlan kifejezéssel jellemezve eljárásukat: nem ásatás, hanem kincskeresés láza fűtötte a régi emlékek e feltáróit. Természetesen egy remekművű kard vagy a finom ötvösmunkával készült arany övdísz, a nemesfémből készített tegez stb, stb. önmagában is igen értékes, de ha a sírból úgy emeljük ki, hogy pontos helyzetét és a többi tárgyakhoz való viszonyát nem rögzítjük, akkor csak önértékű, kiállítási tárgy lesz. Ha ellenben nem a leletek értékes vagy értéktelen voltát nézzük, hanem azt, hogy mit és hogyan tettek a sírba, milyen sorrendben, milyen jelentőséggel, hogyan ásták a sírt stb., stb. akkor új világ tárul fel előttünk. A leleteket ugyanis már nem a mai ember szemével nézzük, hanem azt látjuk bennük, hogy mi volt a temetéskor a jelentőségük. Ezeknek a szempontoknak figyelembevételével a legutóbbi idők kutatásai, – melyek egyik példáját alább közlöm, – meglepő módon gazdagították az avarok és a honfoglaló magyarok szellemi életéről és világnézetéről való szerény tudásunkat. Ennél a kutatómódnál is egyenlőrangú a szegény ember sírja a leggazdagabb fejedelmével, sőt többször a látszólag szegényes sír sokkal többet mond el a nép életéről, mint a magas kultúrában élő és sok nemzetközi vonást mutató előkelő emberek sírja. Remélhető, hogy ezeknek a kutatásoknak további gazdagodásával, a temetkezéskor megfigyelhető szokások széles alapon történő értékelése után, sokkal életszerűbb alapot kapunk a népvándorlás keleti lovasnépei műveltségének és társadalmi rétegződésének megírásához, mint az eddigi módszerek eredményei alapján.

Alább két sír helyszínen készített rajzát mutatom be, amelyek minden egyes mozzanatot feltüntetnek, továbbá közlöm a sírban talált leletek fényképét is. A homokmég-halomi (Pest megye) avar temető 141. sírjának elemzésekor az egykori műveltség eszközeinek meghatározását és használatának módját láthatjuk. A viszneki (Heves megye) avar temetőben talált honfoglaláskori magyar sír (40. sír) elemzése során pedig a sírkép egészéből kiolvasható szellemi tartalmakra mutatok rá.*

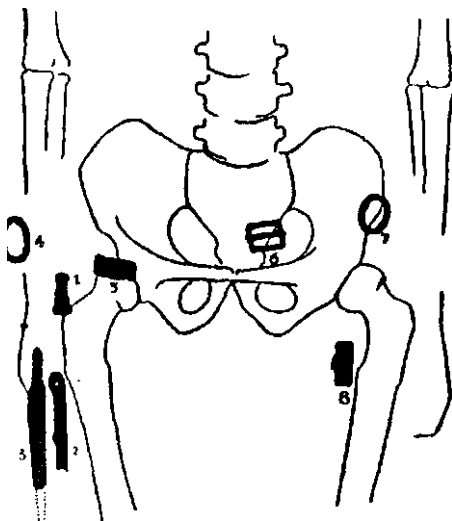
* Mindkét sír elemzésekor elhagyom a sokszor igen nehezen hozzáférhető irodalmi utalásokat és bizonyító jegyzetanyagot. A sírokat teljes tudományos apparátussal feldolgozva megtalálhatja az olvasó: Halom 141. sírt *Avarok pásztorkészségeink*. Archaeológiai Értesítő 1940. 91–98. l., a viszneki 40. sírt pedig *A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge*. Archaeologia Hungarica XXVII. kötet, 50, 55–56. l. Az alább adott szöveg és képek sokhelyt szövszerűen egyeznek a fenti két dolgozatom szövegével és képeivel. Eltérés van a halomi hasihasító népi használatát bemutató rajzon és a halomi pásztorkészség helyreállítását bemutató képen, ahol is az eredeti rajz néhány tévedését kijavítottam.

Mielőtt a sírok tárgyalására térnék, meg kell említenem, hogy az avar és a honfoglaláskori magyar nép ügylátszik ugyanolyan módon bánt tárgyaival, mint akár a mai falusi ember. Elromlott vagy a használatból kikopott eszközöket nem dobta szemétre, hanem új eszközöket készített hasznavehető részeitől s így néha megesik az, hogy egy-egy eszközt más szerepben találunk, mint aminek eredetileg készült. Ilyenképpen lehetséges az is, hogy az alább meghatározott tárgyak egyikével másikával is hasonló módon jártak el, ez azonban semmiképpen nem érinti a tárgyak eredeti használatáról írottakat, inkább csak mint a népi eljárások változatlan életének példaként említem ezt a lehetőséget.

HOMOKMÉGY-HALOM, 141. SÍR

1936. év tavaszán Homokmégy község Halom nevű szállásán egy avarkori temetőt ásatott a Nemzeti Múzeum. A temető az Alföld síkságából hirtelen kiemelkedő, néhány hold terjedelmű dombon feküdt. Gazdag és szegény sírok vegyesen fordultak elő benne, úgy ahogyan ezt majdnem mindegyik avarkori temetőben megfigyelhetjük, a sírok a rendes keletelés keletnyugati irányában feküdtek.

A halomi domb homokjában, a 141. sorszámú jelzett sírban, 116 cm. mélységben, kinyújtóztatva, hátán feküdt egy fiatal férfi csontváza. Csak a medencéje táján találtunk leleteket (1. kép). A keresztcsont felett vascsat (6), a medence bal szárnyán vaskarika (7), hasonló karika a jobbkarcsonton (4), az idő megemésztette bőrövéből volt egy téglaformájú vaslemez és egy bronzlemezről préselt rozettaforma övveret, a kettő egyberozsdásodott (5), a jobboldali vaskarika alatt egykor fanyelű vaskés (3), pengéjén nem találtunk farost nyomokat s így nyilván bőrtokban viselte gazdája, a vaskés mellett két csonttárgy (1, 2) feküdt. A sírkorát – jelentéktelen leletei miatt – csupán a temető korával határozhatjuk meg. A temető gazdagabb sírjai azt mutatják, hogy a temetőt a VII. században kezdték használni s még a VIII. században is temetkeztek beléje. Ezt az időmeghatározást a rozettaalakú préselt övveret is alátámasztja. Ilyenformán s ilyen eljárással készült övdszékét a VII. században viseltek az avarok. A két csonttárgy közül az 1. számúhoz hasonlót elég sokat ismerünk avar sírokból, a 2. számmal jelölt eddig egyedülálló lelet. Mindkettő eddig mint ismeretlen rendeltetésű tárgy szerepelt. Alább megkíséreljük egykori használatuk és szerepük megállapítását.

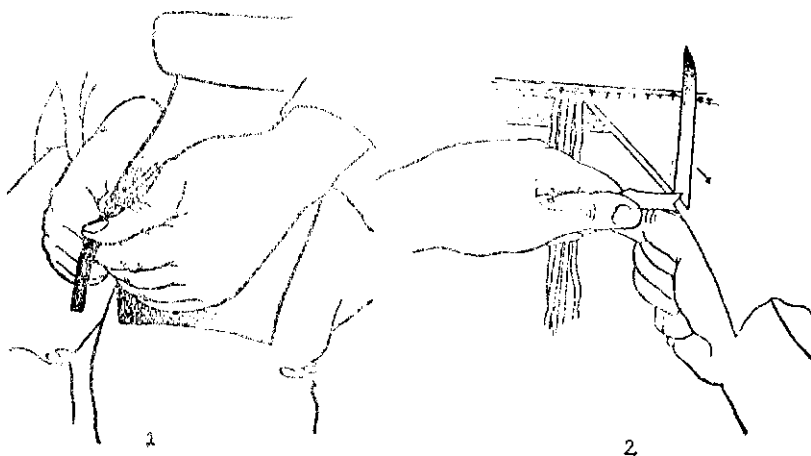

1. kép.

Nézzük először az ismertebb formát (1. kép. 1. I. tábla 1–1/a). A szipkaformájú csonttárgy legnagyobb magassága 3.5 cm. Végét ugyanúgy faragták ki akár a mai pipa vagy cigarettaszipkák végét, hogy jól a fogak vagy az ajkak közé lehessen szorítani. Ez alá és a tárgy aljára gyöngyözött sávot, a tárgy oldallapjaira pedig zezzűg vonalakat, illetőleg négyszögsort faragtak. A szájrész egyik oldala erősen kopott, egyébként semmire sem mutat arra, hogy a tárgyát hosszú időn keresztül használták volna. Mint említettem, hasonló, kissé hosszabb tárgyakat ismerünk más avar sírokból is, méghozzá férfiak sírjában és nők sírjában egyaránt megtalálhatók. A sírokban mindig a halomhoz hasonló helyzetben fekszenek, eredetileg kétségtelenül az övre függesztett valamilyen készégsdarabhoz tartoztak s érdekes, hogy igen sok darabon megvan a szájnílás egyoldalú kopása is. A csonttárgyon sem kampó, sem fül nincsen, úgyhogy közvetlenül nem függeszthették az övre. Hasonló csonttárgya-

kat látunk ma is a magyar és az eurázsiai pásztorok készségeinek szíjain, ezek a csontkupáncsok azt a célt szolgálják, hogy a rajtuk keresztülvezetett szíjakkal zárják a tarsolyt vagy zacskót. A halomi avar csont azonban nem lehetett kupáncs, mert akkor a szíjak más-ként koptatták volna ki a végéig lyukas csonttárgyat s nemcsak a szájánál lenne egyoldalon kopott.

A keleti lovasnépek egyrésze még ma is hasonló övet hord és hasonló eszközöket használ, mint a régmúlt történeti lovasnomád-jai. Így az avar és a honfoglaló magyar pártaövek átalakult formái mai napig is élnek a szibériai pusztákon. A halomi 141. sír »ismeretlen rendeltetésű« csonttárgyának pontos megfelelőit ezen a te-

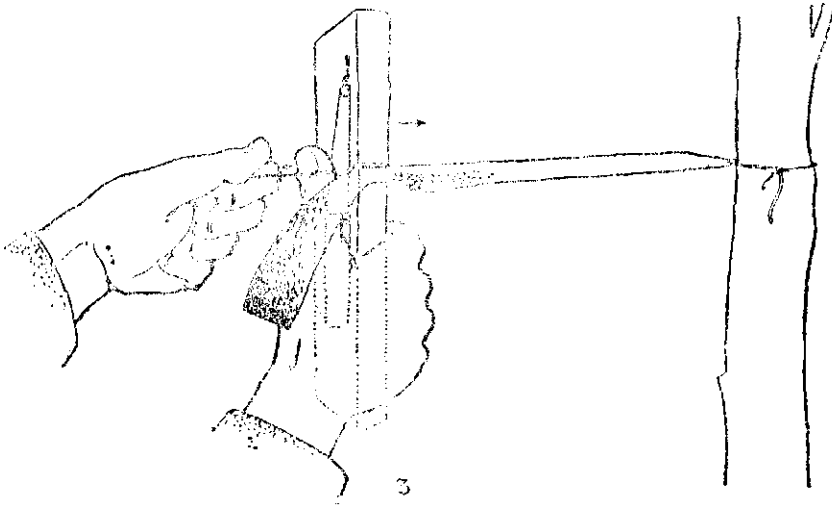

2. kép. A hasihasítás módjai: 1. Tiszafüred. 2. Az avar hasihasító

rületen még a mai napig is használják. A *II. tábla 1.* alatt a Néprajzi Múzeum egyik, Turkesztánból való, övét mutatom be. Sörét-tartó, tubákos szelence, késtok, tarsoly és tűzszerszám lóg le a karikás veretekről. Ezek közül most csak a kép jobboldalán látható tömlőt szeretném bővebben tárgyalni (*II. tábla 2*). A tömlő szájára csontcsövet szereltek s ebbe dugó jár, a csövet viaszos madzaggal kötötték a tömlőhöz. Ma lőport tartanak benne. De régebben nem erre használták, mert a bécsi Néprajzi Múzeumban egy hasonló, csontszájas tömlőt őriznek, ugyancsak Középpáziából s ebben a tömlőben kumiszt (erjesztett lótej, a régi magyaroknak is kedvelt itala) tartottak. Érdekes, hogy a bécsi példányon a szipkásra faragott végű csontcső egyik oldalán erősen kopott, magyarázata az, hogy a dugó erről az oldalról szolgált a csőbe. *Tagán Galimdsán* szíves közléséből tudom, hogy emlékezete szerint a baskirok ilyen kis tömlőben pörkölt gabonát is hordottak magukkal. Egy régi magyar adat szerint a pásztoemberek zacskóikban porrátört marhahúst vittek magukkal. Mindezek után érthető, hogy az idézett turkesztáni tömlőt sem eredeti szerepében használják már, hanem lő-

por tartására. Ilyen tömlőkben elsősorban italt tartottak s ezért képezték ki a tömlő csontszáját szipkaszerűen. Ezeknél a ruganyos bőrtömlőknél természetesen nem volt szükség lélekre (szelelőnyílásra), mert a tömlő a szívásnak megfelelően behorpadt. Az ilyen tömlőnek Kovács László baráti figyelmeztetése szerint az az előnye is megvolt, hogy a néhánynapos, összesűrűsödött kumiszt ki lehetett nyomni belőle, olyanféleképen, mint a gummiból készült kézi-fecskendőből is nyomásra jön ki a víz.

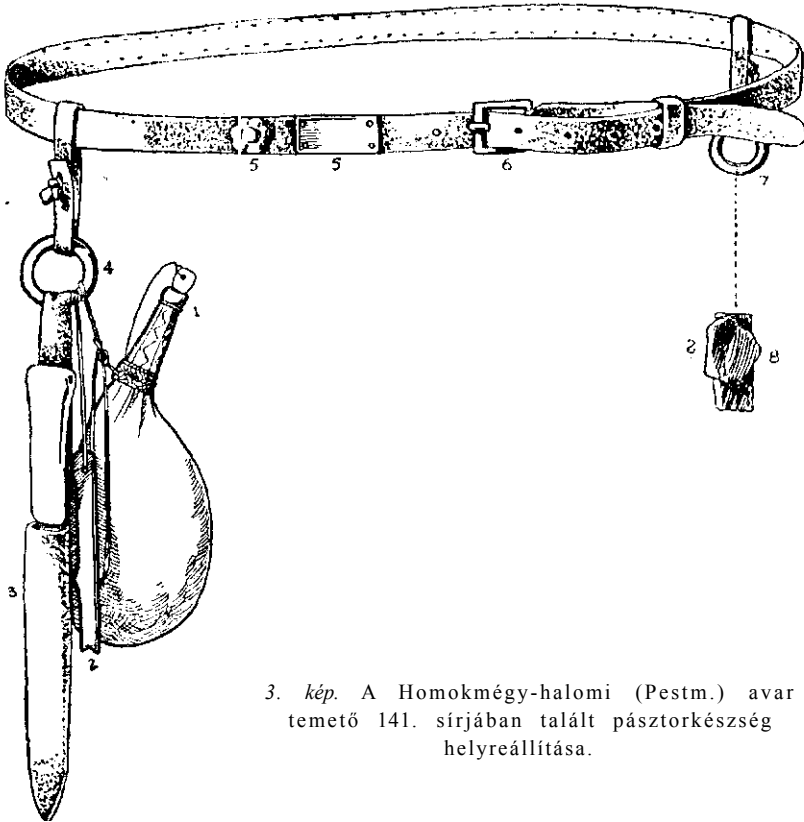
A fentiek alapján kétségtelen, hogy a halomi sírban levő csonttárgy és a hozzá hasonló avarkori tárgyak tömlőszájak voltak, a tömlő tartalma pedig minden jel szerint egy sűrűsödhető ital volt

rekonstrukciója. 3.Hortobágy (hasihasítótáblák használata).

s ez pedig nem lehetett más mint az erjesztett lótej. Van azonban egy lényeges eltérés is a bemutatott turkesztáni készség és az avar és a magyar pásztorkésztségek között. A turkesztáni ember az övön köröskörül függeszti fel a mindennapos életéhez nélkülözhetetlen tárgyakat, az avar és a magyar ember mindezeket készségkarikán (1. kép 4. I. tábla 4.) hordotta s hordja a magyar pásztoreMBER mind mai napig. Úgylátszik a magyar pásztoreMBEREK is ismerték az avaroknál meglévő kumiszostömlőt, de száját fából készítették s így a sírokban megette az idő. Erre következtethetünk a pásztoreMBEREK kezén ma is meglévő, az avarral és középázsiai rokonaival tökéletesen egyező kostök-tömlőkből. A II. tábla 3 alatt egy veszprémegeyi pásztoreMBER kékköves acskóját mutatom be. A mellette levő turkesztáni löportartóval és a helyreállított avar tömlővel (3. kép) egybevetve, minden további magyarázat nélkül is nyilvánvaló, hogy azonos dologokról van szó. Amint Középázsiaiában is másra használják, mint eredetileg, úgy a magyar pásztOR sem kumiszt tart benne, hiszen már régen leszokott ivásáról, hanem a birkakergeség gyógyításakor használt kékkövet.

VIZSGÁLJUK most meg a halomi sír másik csonteszközét. Az eszköz legnagyobb hossza 8.2 cm. A simára kopott lapos eszköz kiszélesedő fején felfüggesztésre szolgáló lyuk van, ezen át zsineggel, vagy szíjjal kötötték a készségkarikára. Egyik oldalán kiszögellés van, végét két éles ágra faragták, ezek közül az egyik ág letörött, de eredetileg is rövidebb volt mind a másik. A tárgy használatát Tóth István halomi öreg pásztorember magyarázta el nekem. Elbeszélését odavaló öregebb emberekkel is ellenőriztem, valamennyien

3. kép. A Homokméggy-halomi (Pestm.) avar temető 141. sírjában talált pásztorkésztség helyreállítása.

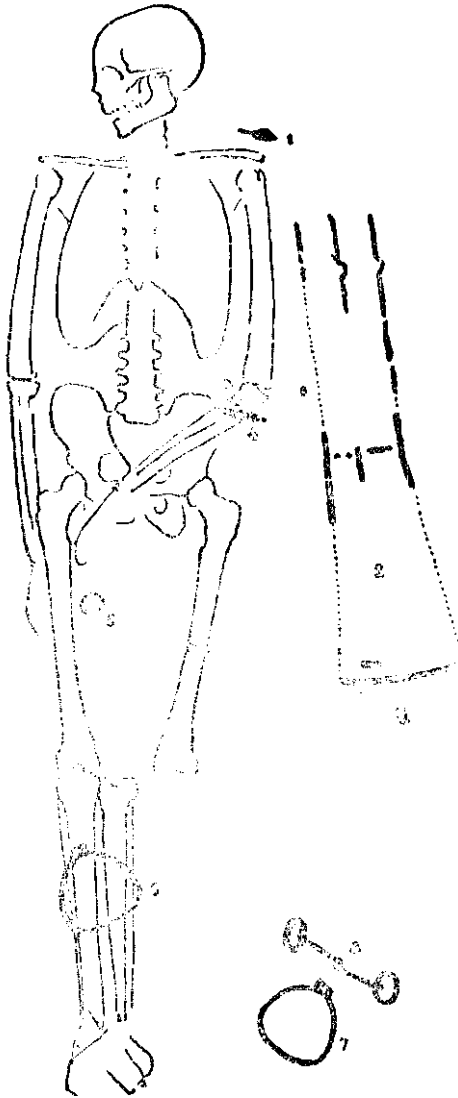
ugyanúgy mondták el a dolgot. Adataik alapján a 2. kép 2 alatt megrajzoltam az eszköz használatát. Ezek szerint a ló hasáról való finom lóbórt, a hasít, hasították vele vékony csíkokra, kötözésre meg befonásra való szíjnak. A hasít vagy kézzel, vagy szegezéssel feszítették ki, azután az eszköz egyik ágát szélességében odaszorították a kés pengéjéhez, úgyhogy két ág közé került a hasi csíkja. Két kezük hüvelykujját egymásra szorították, tehát a fent leírt helyzetet megmerevítették, ezután merev kézzel maguk felé húzták a kést és az eszközt s elkezdették a szíj hasítását. Az így hasított szíjak szélessége mindenütt egyforma volt, egyezett a késvezető csonteszköz nyílásával. Az eszközön levő kiszögellés az ujjak megtámasztására való volt.

Ezt az eszközt és ezt a hasihasítási eljárást egyetlen néprajzi kutatónk sem ismeri s így kételkednünk kellene meglétében, ha nem volna a magyar pásztoreMBER kezén egy olyan eszköz ismeretes, amelyben a fent ismertetett eljárás egyetlen eszközzé merevül. A 2. kép 3 alatt közlöm az általánosságban ismeretes hasihasítótáblák használatát. Az eljárást Kovács László figyelte meg a Hortobágy tiszacsegei részén. A hasit egy fához kötik, majd a tábla nyílásába bicskát vágnak bele, úgy hogy a nyílásnak a bicska által osztott belső része megfelel a szíj kívánt szélességének. Ezután a hasit a kívánt szélességben bemetszik és áthúzzák a nyíláson. Ekkor a jobbkézzel erősen megfogják a táblát és hozzászorítják a bicskát, a balkézzel meg elkezdik húzni a hasicsíkot, közben a jobbkézzel mereven taszítják a táblát a kikötött hasi hosszában. Kétségtelen, hogy ez az eljárás pontosan azonos az avar, illetőleg a Tóth István által mutatott eljárással, csak itt az eredetileg különlévő csontvezető és bicska helyébe a kettőt egyesítő tábla és a beléjevert bicska lép. Még a kézmozgás mechanizmusa is egyezik a két eljárásnál. A hasihasítás eredetileg még egyszerűbben mehetett. A tiszafüredi nyergesek a nyereg készítésekor szükséges szíjat maguk hasították a 2. kép 1 alatt megrajzolt egyszerű módon. Itt a csonteszközt a hasihoz szorított kéz helyettesítette s olyan módon tudtak egyenes szélességet vágni, mintahogy a rajztábla széléhez szorított kézzel egyenes vonalat tudunk húzni.*

A nomád népeknél a bőrmunka javarészt a pásztoreMBER dolga, nálunk még nemrégén is őrizték vezető szerepüket ezen a téren. Kóborló életmódjuk megkövetelte, hogy eszközeiket magukkal hordják s ebből a tényből született meg a pásztorkészség. A halomi 141. sír fiatal avarja is pásztoreMBER volt, mert készségén ott találjuk a hasi meg szíronymunkához szükséges szerszámokat (a készvezetőt és a kést), meg kis kumiszos tömlőjét. Ismerve mármost a tárgyak szerepét, a sírrajz, valamint a máshelyt megfigyelt avar övek alapján, biztossággal megrajzolhatjuk a halomi fiatal avar pásztor övét (3. kép). Egyetlen kérdésre nem tudok még felelni, hogy milyen célt szolgált a baloldalon lévő vastöredék, lehetséges, hogy tűzkiűtő acélként használta. Egyébként ez az ilyenképen helyreállított öv bizonyára csak árnyéka az egykori díszes és salangos avar pásztorkészségnek, hiszen a fiatal avar ember bizonyára épen úgy kicifrázta szíronnyal készségét, mint késői utódai, a nemes cifraságot kedvelő magyar pásztorok.

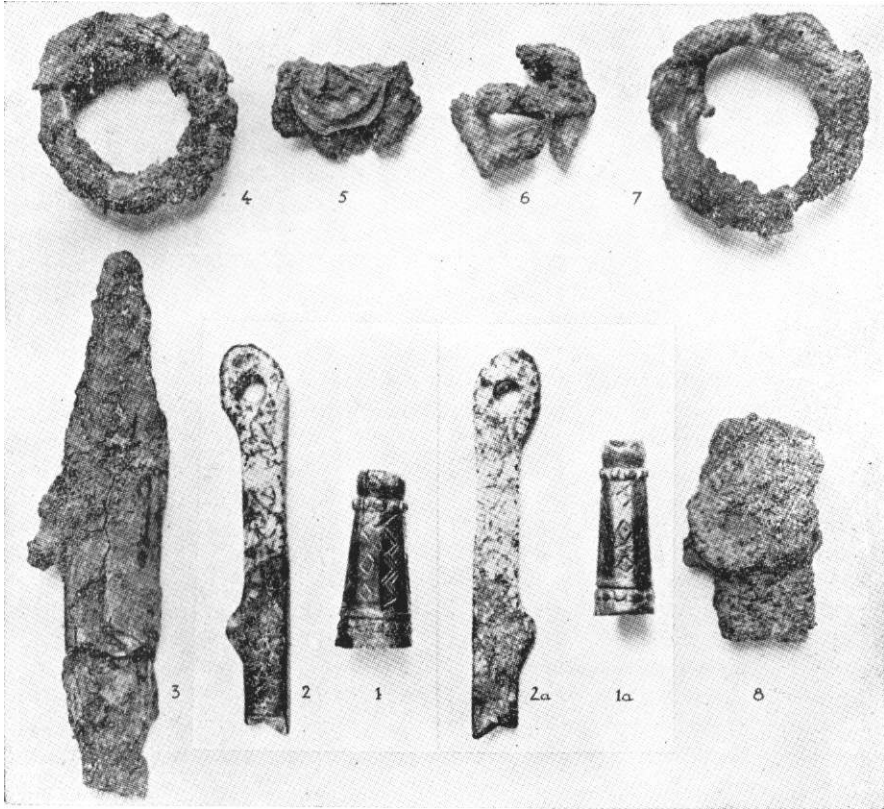
* A hasihasítás népi módjai a tudományos módszer tekintetében érdekes tanulságot mutatnak. Ma is használják a hasihasítás legősibb módját, s mellette a hasitáblát is, a közbeeső fokozat már feledésbe merült. Az ú. n. tipológiai sorrend szerint ez abszurdum lenne, mert hiszen ez az elv a fokozatos fejlődés törvényszerűségét alkalmazza a tárgyak rendezésekor s így a legősibb formának már régen ki kellett volna halnia s a hasitáblát megelőző fokozat is csak csökevényesen élhetne. A tények azonban mint láttuk egészen mást mondanak. Az élet nem kényszeríthető bele írászta mellett kiagyalt elméletekbe s így a régészeti módszerek közül is csak azok a rendező elvek lehetnek helyesek, amelyek az élet formálóerejének engedelmességgel rugalmasan nyulnak az anyaghoz.

VISZNEK, 40. SÍR

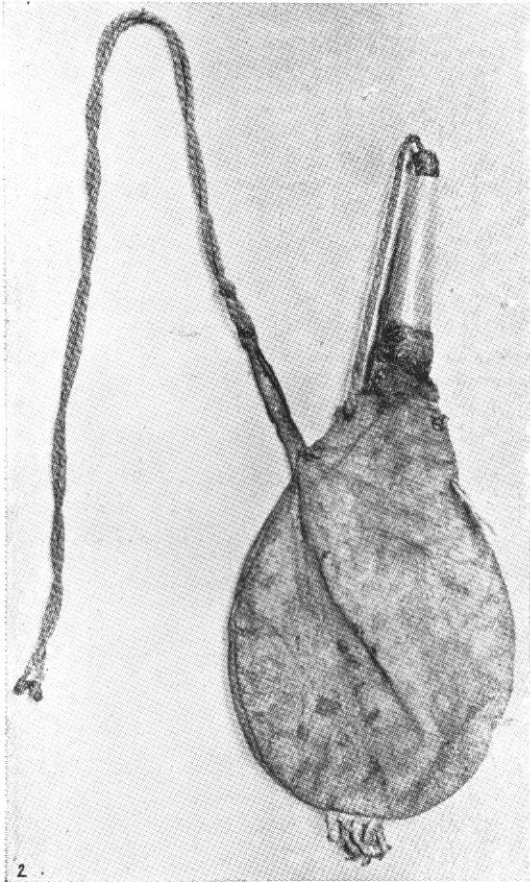
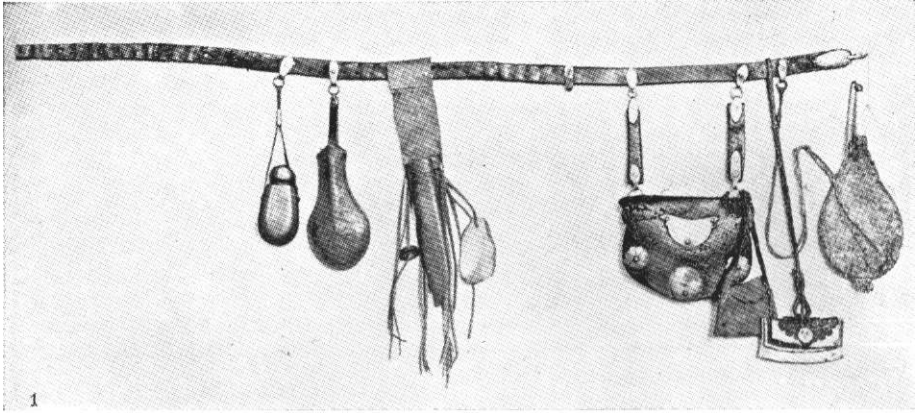

A viszneki avar temető sírjai között magasabb rétegben az eddig feltárt területen két honfoglalás-kori magyar sírra bukkantunk, ezek közül az egyik az alább közölt 40. sír. Mélysége 80, szélessége 70, hosszúsága pedig 185 cm. volt. A váz hossza a sírban lemérve 170 cm., a csontok erősen korhadt állapotban, úgy hogy csak töredékeket menthettünk meg. A férfiváz jobbra-néző arccal kinyújtóztatva, hátán feküdt a sírban, balkeze ágyékára hajlott, baloldali lábszárcsontjai pedig a combcsonttól elszakadva a jobboldali lábszárhoz símultak. A lábujjpercek és az ujjpercek hiányoznak, lehetséges, hogy elkorhadtak, bár ennek ellentmond, hogy a balcombcsonton egy ép ujjperce feküdt, a combcsont felett levő föld-rétegben 2–3 cm. magasságban. A leleteket nem közlöm fényképben csupán felsorolom, mert célunk most nem az egyes tárgyak, hanem az összefüggések vizsgálata. A bal váll felett vasnyílcsúcsot, a bal kar mellett vasveretes tegez, a bal könyök táján kis vaskést és vastöredéket, a jobbcombcsont mellett vasból való hevederkarikát találtunk a csontváz fölött mintegy 12 cm-re a sír földjében, még magasabban, 16–20 cm-re a jobblábszár felett s attól balra két kengyelt és zablát találtunk.

Hasonló sírokat tömegével ismerünk a honfoglalás-kori és az első magyar századból való temetőinkből. Ezeknél amellet, hogy a tegez baloldalon van, gyakori, hogy az íj és a szablya a jobboldalra kerül. És nemcsak ilyen jelképes lovastemetkezést találunk, hanem sokszor a ló koponyáját és négy lábát is a sírba teszik. Ezekre most nem térek ki. Ellenben vizsgáljuk meg a viszneki sírképet. A ló-szerszám (kétségtelen ugyanis, hogy nem kengyeleket, hanem felszerszámozott fanyerget helyeztek a sírba) nem a sír alján feküdt,

I. tábla 1-8. Homokmégy-Halom, avar temető 141. sírja (kicsinyítve).

II. tábla 1. Keletturkesztáni öv a Néprajzi Múzeumban. 2. Lőportartó az 1. alatti övről. 3. A veszprém-megyei pásztorok kékköves acskója.

hanem valamivel feljebb, tehát a halott elföldelése után tették a sír földjére s úgy hantolták be a sírt.

Kezdjük az elemzést a tegez helyzetével. Semmi sem természetesebb annál magyar sírjainkban, hogy a tegezt a halott mellett találjuk. Ebben tehát semmi különös nincsen. Ámde meglehetősen sok ábrázolást, méghozzá nagyjából egykorú ábrázolást ismerünk, melyek a magyarral öltözködésben és életmódban rokon népekről maradtak ránk, vagy pedig olyan népekről, amelyeknek igen sok közössége van a nomád élet- és harcmódozhoz. Hogy a távolabbi és nehezen elérhető példákat mellőzzem, elég itt, ha a Székelyföldön egykor igen kedvelt és még ma is sok helyt látható Szent László-legenda falfestményeire utalok. Ezeken a falfestményeken a kúnok ruházatát és harcmódját teljes hitelességgel figyelhetjük meg s a tegezt is használat közben látjuk. A különösség az, hogy a tegezt kivétel nélkül mindig a jobboldalon viselik. Így van ez az említett többi ábrázolásokon is; az íjnak és a szablyának meg baloldalt van a helye. Tehát az összes fegyvereket épen ellenkező oldalon viselik mintahogy a honfoglaló magyar sírokban megfigyelhetjük. A sírkép tehát a megfordított életet mutatja. Ennek a jelenségnek magyarázatát a régi türk népeknél és ma is élő rokonainál találjuk meg, olyan népeknél maradt tehát fenn a mai napig a magyarázat, amelyeknek sok közül volt őseinkhez, tekintve, hogy a történeti és nyelvi adatok arra mutatnak, hogy a honfoglalók egy jelentős rétege épen ezek közül került ki. Néhány idézett adat minden további feleslegessé tesz.

A csuvasok, amint *Mészáros Gyula* megírja, még ma is másként öltöztetik a halottat, mint az élőt. Ruháját baloldaltól gombolják be s kését az öv jobboldalára húzzák rá stb. A halott lovára fordítva rakják rá a nyeret, s ezt a szokást honfoglaláskori sírokban is megfigyelhetjük, mert a nyeret néha fordítva teszik a sírba. Alább látni fogjuk ennek a szokásnak a magyarázatát: »A túlvilágon a balkéz jobbkézzé változik«. A jobb és baloldal igen fontos szerepet játszott még a nomád birodalmak szervezetében is s így természetes, hogy annak tükörképében a túlvilágon is döntő szerepe volt. Ebből a szempontból még meg kell vizsgálnunk a magyarság megtelepedését, a jelek arra mutatnak, hogy itt is megvolt ez a kozmikus felosztás. A túlvilágot általában, mint ennek az életnek folytatását képzelik el az altáji népek. A túlvilágon azonban minden fordítva van. Egy kiváló finn kutató, *Uno Harva*, aki legutóbb hatalmas munkával állította össze az altáji népek hitvilágára vonatkozó tudósításokat s maga is hosszabb ideig tanulmányozta ezeket a népeket, arra gondol, hogy a tulsó életnek ez a törvényszerű megfordítása a vízben látott tükörkép alapján keletkezett. Eredeti kutatásaim hiányában az eredetkérdéshez nem merek hozzászólni, azonban kétségtelen, hogy ez a fordított világkép szertartásos módon jutott kifejezésre a temetkezéskor.

Az altáji népek azt hiszik, hogy a halott a túlvilágon épen azt a foglalkozást folytatja, amit életében s ezért mindent vele adnak, amire életében szüksége volt. A sámánok és mesteremberek magukkal viszik szerszámaikat, a harcosok fegyvereiket, férfiak s nők

egyaránt lószerszámukat, a nők varrókészletüket stb. Ez a túlsó élet azonban nem csak a jobb és bal megfordításában fordítottja a földi életnek, hanem minden vonatkozásban. Ha a földön nappal van, ott éjszaka van, ha itt nyár van, ott tél van, ha ott sok a medve, vagy a folyókban a hal, akkor az élők szükölködnek benne. Hogy a halott zavartalan életét biztosítsák, a halott mellé tett tárgyakat úgy rendezik el, hogy a túlsó életben kezeügyébe essenek.

A honfoglaló magyarok sírjainak tanuságtétele szerint a magyarság, legalább is nagy tömegében, ilyen világképpel s a halálról való ilyen felfogással érkezett meg mai hazájába s ezt a hitét csak lassan tudta kiszorítani a kereszténység.

A lábához vagy a sír földjébe tett nyereg és lószerszám szokását is ugyanabban a körben találjuk a mai napig is életben, ahol a jobb és baloldal megfordítását megtaláltuk. *Katanov* nyomán közlöm a Jeniszei felső folyása mentén elterülő minuszinszki medencében lakó és a ma már keresztény vallást követő beltirek temetkezési szokását. A szószerinti idézet alapján nagyjából elképzelhetjük a honfoglaláskori magyar temetkezésnek azokat a részleteit is, amelyek a sírból már nem mutathatók ki, mert még a síron kívül játszódtak le: A beltirek a pusztában sírt ásnak és követet hordanak össze. A halottat szekérrrel vagy szánnal viszik ki, leteszik s lábbal keletnek, fejjel nyugatnak helyezik a sírba. Felnyergelt lovat elővezetik ekkor s gyepelőjét háromszor a halott balkezéhez dobják, – ez a túlvilágon jobbkézzé változik – mondván »nesze vedd a lovat«. Aztán a lovat leszerszámazzák a sírnál és egy alacsonyabb helyre vagy árokba viszik. Ide érve bátor emberek együvé kötik négy lábát, fejét a zabiával két első lába között áthúzzák, hátul pedig a lába és hasa közé egy szekérrudat tolnak, melyet a nép lábával jól megnyomkod. Egy merész férfi hegyes kesével beleiszúr ekkor a ló füle és nyakszirtje közé. A döglött lovat zabiával együtt a sírhoz vitték. Itt felbontották, kivették belső részeit, amelyet a ló húásával és egyéb részeivel együtt a madarak és kutyák ettek meg. A sírba minden holmit (edényeket, lószerszámot) összevagdaltak s mindezt a halott lábához helyezték. A másvilágon ezek ismét egésszé válnak, ami ezen a világon visszasan van, az ott ismét helyesen lesz.

Eddig szól *Katanov* adata.

A nagy orosz utazó, *Pallas*, meg a következőképen számol be egy beltir nő fára helyezett sírjáról: A halott teljes ruházatában feküdt a durván faragott deszkából összekötözött koporsójában, fejénél női ruhák voltak, a holttest mögött zacskóban és edényben élelmiszer volt. A nyerget a halott alsó lábszáraira rakták. A lovat megnyúzták, úgy, hogy koponyája és lábai a bőrben maradtak. A koponyát szájában zablával egy közeli ágra akasztották s a lábakat is bőrrel együtt ágra akasztották. Ugyancsak a beltirekről halljuk máshelyt, hogy a nyerget, nyeregtakarót, a lószerszámot, kantárt stb. a halott lábához rakják. Az irkutszki kerületben lakó, szintén már keresztény karagassok a halott lábához kést, fejszét, teáscsészét, ibriket, teát, dohányt, nyerget és pálinkát raknak, pénzt azonban nem. A kirgizeknél a régi temetkezési mód jelképeként

nyerget, lósörényt, íjakat és nyilakat helyeznek a sírra. A minuszinszki kasinc tatárok a jobbmódú ember temetésekor lelővik lovát s nyergestől és minden hozzátartozó szerszámmal együtt a sírra vetik. Sok adat szól még a nyereg és lószerszám eltemetése mellett, legtöbbje azonban sajnos nem mondja meg, hová teszik.

Az orosz néprajzi kutatók szép munkát végeztek a lovastemetkezések élő szokásainak összegyűjtésével. Az általuk bejárt terület egyrészen keresztény, másrészen lamaista vagy mohamedán vallású nomádok laknak. Tekintetbe véve, hogy bizonyos szokások hajszálnyira egyeznek mind a keresztény, mind pedig a mohamedán vagy lamaista törzseknél, nyugodtan állíthatjuk, hogy ezek az egyező szokások az új vallások felvétele előtti közös samanisztikus műveltségben gyökereznek. Ilyen módon megközelítőleg a magyar honfoglalásnak megfelelő kor szellemi képét rekonstruálhatjuk s így a honfoglaló magyar sírleletekben megfigyelt egyének esetében indokolt a szokás egyezésével a szokás világmépi háttérének egyezését is bizonyítotttnak venni. Természetesen az a tény, hogy a honfoglalás kori sírok magyarázatakor a középpázsiai élő néphitet használtuk fel egyáltalán nem jelenti egyúttal azt, hogy a magyarság középpázsiai származású. Mert a magyar sírokban megfigyelt temetkezési szokások megvannak már a déloroszországi húnoknál és a magyarországi avarság egy területileg zárt rétegében. Még meszszebb menve mind a hún, mindpedig az avar és magyar szokások a déloroszországi szkita műveltségben gyökereznek. Az egykor Magyarország területéről Középpázsiaig nyúló egységes színezetű halottkultusz emlékeit a kereszténység felvétele és a más szokásokkal rendelkező szlávok déloroszországi előretörése megsemmisítette Európában s így csupán az Uralon túl maradtak meg mai napig emlékei s csak onnan ismerjük az egykor általános szokás világmépi magyarázatát is. A fentiekben tehát Középpázsia csupán mint megőrző szerepel, bár tagadhatatlanul vannak tárgyi nyomok arra is, hogy a magyarság egyik rétegét műveltségi kapcsolatokon túlmenő szálak fűzték az Uralon túli ázsiai steppékhez.

A felhozott néhány példában sok olyan jelenség van még, amelyeket honfoglalás kori sírjainkban megfigyelhetünk, sőt nem egyet ezek közül egészen a mai napig követhetünk népünk temetkezési szokásaiban. Ezek felsorolása azonban kívül esik kitűzött célomon s ez alkalommal mellőzöm. Más helyen részletesen kifejtettem azokat az egyezéseket, amelyeket eddig sikerült megtalálnom, a továbbiakra vonatkozó munka folyamatban van. Még nem sikerült például megnyugtató hitelességű magyarázatot találnom a halottcsontkításokra, bár a néprajzi anyag bőven ontja a megoldási lehetőségeket, ezért nem tárgyalom itt a viszneki sírban megfigyelt jelenséget, hogy a ballábszár nyilván levágva került a jobb mellé.

Egy más alkalommal ugyanezen a helyen be fogok számolni az eddig elért eredményekről is. Most még csupán meg szeretném láttatni azt a képet, amely ugyan még nem bontakozott ki tisztán, de amelynek megrajzolásán állandó kemény munkával dolgozunk ásatásokkal és tanulmányokkal.

NEM SZÜKSÉGES HANGSÚLYOZNI hogy a jelen állandóan gazdagon szövődő életében sem közömbös tudnunk, hogy kik voltunk, honnan jöttünk s mit végeztünk eddig. Komoly lelkiismeretvizsgálattal kell lemérnünk értékeinket, hibáinkat és képességeinket. Ez a mérlegelés azonban nem történhetik egy állapot szemlélésével, hanem csakis akkor lesz eredményes, ha fejlődésünkön belül számolunk magunkkal, tehát történelmi folyamatként szemléljük szerepünket és eddigi erő kifejtéseinket. Középeurópában való megjelenésünket s elhelyezkedésünket eddigelé úgy nézték a régebben itt lakó népek, mintha az európai kultúrába egy műveletlen mongol horda tört volna be s ez lassacskán megszédülve, hűséges tanítványként, sok vérontásával megtúrt társukká lett volna. Ez a begyökerezett beállítás teljesen hamis, még hozzá nem azért hamis, mert mi magyarok szeretnők, ha nem így lenne, hanem azért hamis, mert a dolgok nem így vannak a valóságban. A városi és földműves kultúrában élő európai népek kultúrája kialakításában állandó felfrissítést és részben egyenes elindítást jelentettek a Dél-oroszország földjéről Középeurópába beáramló és sajátos kultúr-szintézisben élő népek. Csak a történelmileg ismert népeket említve, ilyenek voltak a szkíták, a szarmaták, az oda levándorolt és ott kultúrátváltott gótok, a húnok, az avarok, a bolgárok és a magyarok. Körülbelül azonos ezeknek az írásbeliség hajnalán megjelenő népeknek értelme és értéke Európa számára azzal a hatalmas át-alkító erővel, amit a kereszteshadjáratok jelentettek, amikor is már nem Kelet kereste fel Európát, hanem Európa ment hozzá. Pedig ekkor Európa nem is a klasszikus görög kultúrával sajátos és állandó szimbiózisban élő Déloroszországba megy, hanem a mohamedán kultúra más jellegű területére. A kereszteshadjáratokat követő nagy szellemi felfrissülés és óriási méretű kereskedelem – a szellemi javak kicserélődésének útja! – közismert, a pusztai népek hasonló jelentőségű szerepéből egyedül csak a gót vándorlás át-alkító és művelődésformáló szerepe tisztázódott eddig. *Fettich Nándor* kutatásai nyomán, amihez magam munkája is csatlakozik, csak most kezdjük megismerni azt a hatalmas átformáló hatást, amit Európa fejlődése szempontjából a Déloroszország kohójában ötvöződött népek jelentenek. Szinte úgy fogalmazhatnók meg ezt, hogy ezek nélkül az európai kultúra nem lehetett volna az emberiség *sub specie aeternitatis* kifejezője s külön megírandó fejezete volna még a magyar föld történelmének, hogy a pusztai népek milyen felmérhetetlen át-alkító hatással voltak Középeurópa művelődési és népesedési képének kialakításában egészen a mai napig ható erővel.

Ezt a munkát azonban nem szabad egyoldaluan végezni s amilyen végzetes hiba lenne például Európa művelődési képének megrajzolásakor a magyarság szerepét elhanyagolni, ugyanolyan nagy hiba lenne a felfedezett magyar hatásokat túlértékelni. Például abból, hogy adataink vannak arra, hogy az olasz papok a X–XI. században magyar süveget kezdenek viselni s hogy az avar és a magyar lovasművészet szálai egészen Angliáig nyúlnak már korai időkben,

épen úgy nem szabad arra következtetnünk, leírni is nevetséges, hogy a magyarság a maga képére formálta át egész Európát, mint ahogy nem helyes a szerzetesrendek áldásos működésének megírásakor az egész magyar földműveléskultúrát az ő révükön nyugatról származtatni s sok más egyéb, hála Istennek megtanult, dologgal együtt a magyarság szerepét csak abban látni, hogy megtanulta mindazt, amit Európa nyújtott s így kiemelkedett »teljes kultúrátlanságából«. A felhozott példák sajnos nem íróasztal mellett kiagyalt magatartást takarnak, hanem a magyar köztudat sajátosan elferdült történelemszemléletét példázzák. Ez a történelemszemlélet vagy védekező, vagy támadó jellegű s igen ritkán emelkedik igazi európai szemléletté. A védekező álláspont állandóan takargatni akar valami szégyent s kettőzött erővel igyekszik bizonyítani, hogy mi jámbor emberekként csak azt a célt tűztük ki megjelenésünktől fogva, hogy alázatos tanulóivá legyünk a nálunk sokkal magasabbrendű európaiságnak, a támadó meg önhitt felsőbb-séggel vet el mindent, ami európai s mélyen lenézi Európát, az általa nem is ismert középszásiai kultúra vélt felsőbbségének tudatában. Annak a felismerése azonban, hogy a honfoglaláskori s az azutáni Európa műveltségi képében a magyarság megjelenése nagy és szerves építőszerpet játszik s nem idegenként jött, hanem elődei után egy évezredes törvény betöltőjeként, hogy az európai műveltség teljességében ugyanaz a szerepe, ami elődeinek volt, igen kevesekben tudatos. Egyáltalán nem csodálkozhatunk, hogy a külföld is saját álláspontunk szerint ítél meg bennünket, a kétféle magyar álláspont reakciójaként, hol megtört tanítványnak, hol betolakodott ázsiai hordának tartva a magyarságot. Mindkét nézetért egyedül mi vagyunk hibásak, mert senkitől sem kívánhatjuk, hogy a magunk életét és szerepét tisztázza.

A népvándorláskori és honfoglaláskori műveltség tárgyi emlékeit megszólaltató régészetnek tehát munkája európai jelentőségű s e munka elvégzésével egyúttal a nemzeti öntudat helyes átformálása is feladata. Sőt ezen túlmenőleg az európai népek rólunk alkotott képét is meg kell változtatni a tények irányában. Sajnos azonban, e nagy felelősséget kívánó és nagy horderejű munkához ma még kevesen vagyunk s így jó idő telik el, míg a magyar őstörténetkutatás a régészeti leletek megszólaltatásával el tudja végezni ezt a vállalt feladatot.

LÁSZLÓ GYULA